

УДК 283/289:211.1:111.1

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v052.2024.2>**Н. П. Бевзюк**кандидат історичних наук,
доцент кафедри філософії

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

**ДІАЛЕКТИКА ДОБРА І ЗЛА В ПРОТЕСТАНТСЬКІЙ ТЕОЛОГІЇ
(ОНТОЛОГІЧНИЙ ТА АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ)**

Постановка проблеми. Минуле і початок нинішнього століть увійде в історію як час масових злочинів і кривавих репресій. Зростання зла свідчить про те, що в сучасній людині на перший план виступає злий початок і людська сутність підкорюється роковому випробуванню. Зло увійшло в моду, мистецтво і філософію. У XX і XXI ст. дуже багато доказів того, що бездуховність неминуче каталізує зло, породжуючи цинізм і тоталітаризм, причому зворотного шляху до святості немає. Зло увірвалось у всесвіт через людину; відбулось не пізнання добра і зла, а лише пізнання зла, і як слідство – втрата духовної цілісності. В історії релігійної думки проблема співіснування буття Бога і створеного ним світу і людини виникла тоді, коли людське мислення стало гостро усвідомлювати невідповідність між моральними якостями людини і тим, як складається її буття. Фундаментом цієї глобальної проблеми постало питання буттєвого існування доброчинної людини, чие життя, як життя багатьох її подібних, було обтяжене негараздами, переповнено стражданнями і нещастями. Це спричинило поглиблення власної самосвідомості, глибокої розумової діяльності (як філософської, так і теологічної) і в якійсь мірі стало основою для сукупних уявлень про безсмертя людських душ і про посмертну відплату. Будучи ускладненою суперечливими уявленнями між вченням провіденціалізму про благо, у найбільшій ступені доброзичливе божественне керівництво людським (в тому числі і природним) світом і великою кількістю у цьому світі усякого роду зла, темних, болісних сторін цього буття, вона (розумова діяльність) не дозволила повністю визначити позитивне сприйняття людини і Бога. Головна проблема теодицеї, яка була чітко виявлена в теологічних концепціях раннього християнства, полягає в тому, щоб зняти з над природного Бога, Творця і Промислителя усього сущого, відповідальність за різноманітне зло у підкореному Йому світі, показати і теологічно доказати, що між наявністю цього зла і благою природою Бога нема ніякого протиріччя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз діалектики добра і зла в протестантській теології починається з засновників протестантизму – Мартіна Лютера, Жана Кальвіна,

Філіппа Меланхтона та інших, а також з теологічної традиції, яка в подальшому набула свій розвиток. Такі видатні теологи та філософи як К. Барт («Церковна догматика»), Д. Бонхьоффер («Етика»), П. Тілліх («Систематична теологія»), А. Макграт («Небезпечна ідея християнства»), Д. Холл («Теологія хреста»), Т. Райт («Таємниця зла»), Б. Левіт-Броун («Зла і спасіння»), Б. Рассел («Князь тьми», «Мефістофель») та інші, розглядали питання взаємодії добра і зла, віри і спасіння, Творця і творіння, як можливість повернення людини до Бога, набуття її цілісності. Але майже у всіх дослідників – теологів і науковців – виділялась важлива теза: Сатана спокушав перших людей не плодами з дерева пізнання, а ознакою нової якості («будите, як боги»), ідеєю людинобожжя, актом свідомого порушення Божої заборони, в ім'я випробування свободи як своєї автономної волі. Тому багаточисленні роздуми щодо добра і зла пов'язані лише з людиною і як драма зганьбленої довіри.

Мета статті: визначити особливості підходу протестантської теології до розв'язання проблеми діалектики добра і зла.

Виклад основного матеріалу. Багаточисленні теологічні питання в силу свого спекулятивного і схоластичного характеру в повній мірі не могли бути обдумані не стільки як теологічні, скільки як філософські проблеми, які підлягали філософському аналізу. Підґрунтя для філософських роздумів, пов'язаних з проблемами теодицеї, заклав Б. Спіноза, який стверджував у своїй «Етиці», що «пізнання зла є пізнання неадекватне. Ознакою зла є саме невдоволення, оскільки ми усвідомлюємо його. Невдоволення є перехід до меншої досконалості, яка не може бути пізнана через саму сутність людини. І тому вона є пасивне становище, яке залежить від неадекватних ідей, а значить, пізнання зла неадекватне... Отже, якщо б людська душа мала тільки б адекватні ідеї, вона не створила б ніякого поняття зла» [1, 184].

Проблема виправдання Бога, який пустив зло у світ, з'явилась на рівні особистості і соціальних структур, і постала не тільки теологічною, але й філософською проблемою без чітких, явних і виражених меж між теологією і філософією. У зв'язку з цим виявляється безліч про-

блем у рамках теодицеї, на що вказує, зокрема Ляйбніц, який стояв у джерел філософської теодицеї. «Філософи, – пише Ляйбніц, – вирішували питання про необхідність, про свободу і початок зла; теологи приєднали до них питання про первісний гріх, про благодать і приречення» [5]. У розмежуванні філософських і богословських інтересів проблеми теодицеї відсутні чітко виражені межі, що може пояснити відсутність традиції теодицеї у вузькому розумінні цієї проблеми, а також наявність логічного зв'язку філософських питань про необхідність, про свободу і початок зла, з теологічними доктринами про первісний гріх, про благодать і приречення. Існування такого зв'язку виявило ґносеологічне і онтологічне підґрунтя цілої системи релігійно-філософських проблем, в першу чергу проблеми добра і зла, які поставлені у логічний зв'язок з вченням про буття Бога, людини і світу.

Для віруючого теолога і думаючого філософа зло пов'язане безпосередньо з індивідом, з його існуванням, зло як неістинне в індивіді, тобто гріх. Вступаючи у формування, він (індивід) стає грішником. Він не народжується грішником в тому сенсі, що він не постає як грішник до свого народження, але він народжується у гріху і як грішник. Але суб'єкт не може бути вічно неістинним, він не може визнаватися як вічно неістинний. Він або може стати таким у часі, або ще продовжує ставати таким у часі. СENSE людини, яка формується у часі, яка відходить від гріха, розкривається через її існування, тобто її екзистенційне здійснення себе. Людина, яка відчужена від вищої сили буття, детермінована своєю обмеженістю. Вона передана у владу свого природного фатума. Вона прийшла з нічого і в ніщо повертається. Вона знаходиться у владі смерті і рухається через тривогу, з необхідністю померти. Це практична перша відповідь на поставлене питання про існування людини в цьому кінцевому для неї світі в контексті гріховності людського буття.

Елемент гріховності, тривоги з-за небуття і зло як персоніфікація гріховності людини, її тривоги і страхи присутні в усьому кінцевому. Зло як тотальність кінцевого необхідно розуміти у трьох сутнісних проявах: метафізично, фізично і морально. Метафізичне зло полягає у простої недосконалості людської природи, фізичне зло – у стражданні, моральне зло – у гріху. Усі вони між собою пов'язані і існують як одне ціле, проявляючи себе по-різному і в різній мірі. Догматична теологія виділяє три різновиди зла: «1. Зло внутрішнє – те, що прямо протистоїть волі Бога, відноситься до речей, які порочні у будь-яких обставинах. Його обґрунтованість заперечувалася тими, хто вважав необхідним урахувати обставини. 2. Зло природне – вселенське зло, яке не включає людську волю, у протилежність злу

моральному. Природне, або фізичне зло виникає з безладу у світі, який завдає страждань і шкоду тим, хто не несе відповідальності за його виникнення. 3. Зло моральне – вселенське зло, яке впливає на буття людей і їх взаємовідношення, у протилежність злу природному, яке не включає людську волю. Моральне зло виникає із людської волі, що відвертається від волі Бога або протистоїть їй» [7, 89–90].

Теодицея – це система понять, метою яких є виправдання формальності власного людського співіснування з Богом. Для Бога людина є якийсь задум, в якому онтологічні елементи проявлені в якісній і кількісній мірі і за допомогою яких виправдовується сам принцип невлаштованості буття. На ранішньому етапі розвитку християнської богословської думки вчення про зло системно і детально було розроблено Августином, який спирався на філософське вчення Плотіна. Останній тлумачив увесь видимий світ як еманацию єдиного надприродного божественного початку. Разом з тим, на відміну від Плотіна, Августин тлумачив людський і природний світ як творіння особистого і абсолютно благого Бога. Усе, створене Ним, мало ознаки Його необхідної розумності і благодості. Ступінь благодості визначає ієрархію буття, в якій духовне зменшується, а тілесне виростає по мірі сходження до людини, природи і матерії. Зло у даному тлумаченні – тільки визначена ступінь добра, спадаюча ступінь божественної присутності, а не щось існуюче самостійно як ідея. Людина, що скаржиться на активну присутність зла у своїй долі, повинна завжди пам'ятати про необхідність можливого погіршення становища у світі, про можливість виникнення більш важких подій в її житті. У зв'язку з цим їй необхідно дякувати Богові за ту міру добра, яку Він дав їй життю. Богословські роздуми Августина рішуче ставлять питання про необхідність зла, його невід'ємність в існуванні людини. Більш того, визначений і доведений позитивний характер зла, бо існування зла сприяє розділенню людей на праведних і грішних. Метафізичне зло є принцип, фізичне і моральне зло – факти, тобто вони предметні. Ні одна річ не може бути помислена без якоїсь межі; метафізичне зло саме у собі необхідне у безумовному сенсі, будь то містичний або метафізичний сенс. Напроти, факт завжди обумовлений зв'язком з іншими фактами, і цей зв'язок здійснюється при визначених обставинах і тому така дія можлива і необхідна у безумовному сенсі. Отже, факти і дії людей не мають у собі безумовної необхідності, внаслідок яких злі справи повинні бути непередбачуваними. Авжеж, необхідна лише основа або можливість зла, а не його дійсність, як у Бутті, так і у природі людини. Метафізичне зло полягає в обмеженій силі, яка має у собі деяку визначену досконалисть, але виключає усі останні

досконалості. Недосконалість існує як ідея потенції можливої досконалості, як недосконалість, що прагне до своєї досконалості. Тому недосконалість є лише обмежена по ступені досконалості. Метафізичне зло полягає у недостатності досконалості. Позитивна основа речей – сила, а основа притаманних їм негативних якостей – недостатність сили. Зло як ідея обмежує можливість виявлення іншої ідеї – Добра, але добро як ідея долає свою власну недосконалість якраз завдяки метафізичному злу як ідеї недосконалості.

Логічним наслідком роздумів Августина став його визначний вплив на богословську думку християнської церкви, а згодом і протестантизм. Безмежна всемогутність Бога, і як слідство, приречення, були фундаментальними положеннями протестантизму. У своїх творах Мартін Лютер стверджує доктрину приречення, вважаючи будь-яке інше рішення цього питання нелогічним і майже єретичним обмеженням верховної волі Творця. «Отже, – пише він, – ми повинні повністю і всебічно заперечувати свободу волі і приписувати усе тільки Богові» [6]. Лютер акцентував увагу на нездатності людини досягти спасіння, ґрунтуючись лише на Святому Писанні: «Бо, кого Він впізнав, тим і надав приречення (бути) подібним образу Сина Свого, щоб Він був первородним між багатьма братами. А кому Він надав приречення, тих і призвав; а кого призвав, тих і прославив» (Рим. 8:29-30). Лютер спирався насамперед на авторитет Святого Письма. Але і окрім Лютера проблема добра і зла як одна з складних основ спасіння людини була включена у філософський дискурс європейської культури. «Якби люди народжувались вільними, – пише Спіноза, – то вони не могли б скласти ніякого поняття про добро і зло, поки залишались вільними. Вільним я назвав того, хто керується лише одним розумом. Потому, той, хто народжується вільним, і таким залишається, той має лише адекватні ідеї і тому не має ніякого поняття про зло, і отже, також і добро (бо поняття добро і зло співвідносні)... Бог заборонив вільній людині їсти з дерева пізнання добра і зла, і як тільки вона вкусила з нього, відразу стала більше боятися смерті, ніж прагнути до життя» [1, 118]. Спасіння можливо тільки як Божий дар, а якщо такого дару нема, то людина виявляється у владі Сатани, якому Бог віддає нечестивих. Бог сам визначає буття кожного і усіх разом. Таку всемогутність Бога Лютер розглядав у двох аспектах. По-перше, Бог має природню всемогутність Творця – в якості першопричини Всесвіту Він утворює світ відповідно до Свого бажання. Якщо щось існує у світі, то тільки тому, що Бог це захотів, і навпаки: нічого не може існувати, якщо це існування Богу не завгодно. По-друге, Бог всемогутній як промислитель, будучи не тільки віддаленою першопричиною, але й безпосередньою

причиною усього, що відбувається у світі. Після створення Ним світу, Він не відійшов від нього, не залишив його, але був у ньому, продовжуючи здійснювати Свій задум. Але тоді витікає цілком логічний висновок: Бог відповідальний за зло, – і в якості віддаленої першопричини і безпосередньо. Лютер не наважився зробити такий висновок, хоча цей висновок і міг би виникнути. Лютер став розрізняти два аспекти Бога, протиставляючи два Божих обличчя – обличчя суворого і неблаганного судді і обличчя милосердне, любляче, благе, яке з'являється лише через одкровення Христа. Є тільки один Бог, але нам, обмеженим смертним, Він здається подвійним, бажаним і добра, і зла. Якщо зло існує – на то є воля Божа. Але Бог бажає, щоб добро боролось зі злом. Таким чином, можна сказати, що Бог хоче зла; Бог хоче добра; Бог не хоче зла; Бог не хоче добра. «Нашому обмеженому розумінню, – пише Лютер, – одне здається злом, друге – благом, але, в кінцевому рахунку, будь-яке зло обертається благом, оскільки усе, що творить Бог, є благо» [6].

Мотив Божих діянь нам недоступний. Бог в принципі відповідальний за черстві серця і за спокус. Спокуса є поєднання сумніву, скорботи, жаху і відчаю, які посиляються нам як Богом, так і Сатаною. Відчай є слідством сумніву, коливання, страху, – усе це може згубити всякого, хто не зовсім твердий у вірі. Оце свого роду природний або штучний відбір. У Царство Боже попадають вибрані. Бог, таким чином, складається з очевидних протиріч: ідея, яку Лютер запозичив у містиків. Бог є гнів, і Бог є любов. Бог – це суворий суд, і Бог – це милість. Бог – це закон, і Бог – це милосердя. Бог хоче гріховності і ненавидить грішників. Згідно з Лютером, суперечливість ця видима; насправді Бог є чисте добро і любов. Тим не менш, Бог може прикритися маскою Сатани, а добро, сила і милосердя Божі розкриваються для нас не метафізикою, а тільки досвідом. Воля Божа присутня у всякому злі, навіть у пеклі, звертаючи будь-яке зло на добро. Лютер ясно і сміливо проповідував цю безжалісну доктрину, яка неминуче слідувала з абсолютної всемогутності Бога. «Прихована і сувора воля Бога може очевидно співпадати з волею Сатани» [8, 50]. Лютер був в одному кроці від ствердження того, що Сатана – проявлення однієї зі сторін Бога, але цього кроку він не зробив. Воля Сатани тільки узгоджується з волею Бога. При цьому визначена різниця їх цілей. І все ж Сатана – знаряддя Бога. Сатана не міг би існувати, якщо б його не створив Бог. Сатана не був би втіленням зла, якщо цього не захотів би Бог. Сатана не міг би творити зло, якщо б Бог йому не дозволив. У будь-якому прояві зла – наприклад, у спокусі – активно діє і Сатана, і Бог. Спокуса одночасно виходить і від Бога, і від Сатани. Тільки мотиви спокуси, як правило, завжди різні.

У принципі, виходить, що Сатана необхідний. «Це знаряддя Бога. – пише Рассел, – Він необхідний Богові для селекції в саду, який називається Людським, людський світ. Сатана – це знаряддя праці Бога. Сатана немов секатор або мотика, які Бог бере у свої руки, щоб обробити свій сад. Секатору подобається зрізати сухі гілки, бо знищення – його мета; але ніколи він не може відірватися від рук Садівника або різати там, де Він захоче, або заважати Йому влаштувати прекрасний сад» [8, 50–51]. Отже, Сатана завжди виконує роботу для Бога. Коли у 1527 р. був убитий пастор Георг, Лютер глибоко пройнявся цією подією і багато про це думав. Це було діяння злої людини; зла людина була знаряддям Сатани, але Сатана був знаряддям Бога. Лютер припустив, що Божественне провидіння могло використати вбивство, щоб спонукати інших стати такими ж достойними пастирями, а в разі необхідності стати достойними нащадками вбитого пастора Георга, тобто також бути принесеним у жертву волі Бога. Вбивство здійснилось по Божому і благодійному наказу і одночасно по злій ненависті Сатани. Як же таке могло статися у Всесвіті, де Бог направляє рухи кожного атома і орбіту кожної зірки? На думку Лютера, усе зло йде і від Сатани, і від Бога, але Сатана хоче тільки зла, а Бог хоче, щоб з того зла прийшло добро. «Бог схиляє Сатану до зла, – пише Рассел, – але сам Він зла не здійснює. Оскільки Бог звертає кожну спробу Сатани до добра, Бог творить добро не всупереч Сатані, а через його посередництво, і Бог сам присутній у Сатані» [8, 52]. У світі, де править абсолютна всемогутність, окрема людина не має у своєму розпорядженні ніякої свободи. Вона підкорена або Божої волі, або волі Сатани.

Ж. Кальвін поділяв погляди Лютера з приводу Божої всемогутності. Бог безроздільно панує у всесвіті, і повнота його влади не применшується ні випадковістю, ні долею, ні вдачею, ні свободою. Це значить, що Бог відповідальний за зло. Чому Бог бажає зла – таємниця, у яку нам неможливо проникнути. І все ж, наполягає Кальвін, Божа воля єдина і цілісна. Логіка Ж. Кальвіна привела його до заперечення того, що Бог не просто допускає зло, але активно його бажає. У кожному гріховному людському діянні сукупно діють три сили: людська воля до гріха, диявольська воля до зла і воля Бога, яка незбагненно веде до блага. В кожній грішній душі діє і Бог, і Сатана, кожний з них переслідує власну мету. «Оскільки Бог, – пише Ж. Кальвін, – розпоряджається нечистими духами по своєму передбаченню, якраз Він допускає їм докучати вірним, будувати підступи, мучити своїми нападами, всіляко докучати їм, бентежити і вводити в оману, іноді навіть знищувати їх. Але усе це не для того, щоб дозволити бісам перемогти і поневолити віруючих, а щоб затвердити вірних. Коли у полон бісів потрапляють

невіруючі, нечисті духи тиранять їх тіла і душі, як їм заманеться, і штовхають їх рабів на будь-які безчинства. Отже, це загальне випробування, надано усім дітям Божим» [2, 18]. В іншому місті Ж. Кальвін стверджує наступне: «Вони не можуть зробити ні того, ні іншого, і їх власна совість переконує їх в їхній провині, так що вони не в змозі очиститись. Звинуватити Бога вони не можуть, оскільки виявляють усе зло в самих собі, в Ньому ж – ніякого зла, одне лише добре і законне використання їх злого наміру» [2, 26].

В богословській системі Ж. Кальвіна особливе місце займає доктрина подвійного приречення. Згідно цієї доктрини, Бог вільно вибрав і тих, хто буде врятований (вибраних), і тих, хто буде проклятий (засуджених). Таке положення витікає з доктрини абсолютної всемогутності Бога. Як складову частину доктрини приречення Ж. Кальвін допускав існування вільної волі, але мав на увазі виключно свободу від поневолення гріха. Таку свободу, вважає Ж. Кальвін, дає тільки благодать, яка повертає нас до нашої істинної природи. Відмовитись від благодаті, яку надає нам Бог, людина не може. Ті, кого вибрав Бог, не вільні противитися волі Бога, інші, кому не судилося бути врятованими за задумом Бога, повинні загинути. Приречення є божественний вічний порядок: «Людина, яка бажає вважатися богобоязливою, – пише Ж. Кальвін, – не насмілиться напяму заперечувати приречення, яким Бог одних присвятив до спасіння, а інших – до вічного засудження... Приреченням ми називаємо передвічний задум Бога, в якому Він визначив, як Він бажає вчинити з людиною. Бог не створює усіх людей в однаковому стані, але призначає одних до вічного життя, а інших до вічного прокляття. В залежності від мети, для якої створена людина, ми говоримо, призначена вона до смерті або до життя» [2, 21–22]. Ж. Кальвін визнавав, що ця доктрина жахлива по своїй суті, але стверджував її необхідність, бо неможливо заперечувати, що Господь ще до створення людини знав про її участь, оскільки Сам визначив її згідно з Своєю волею. Кальвін вважав, що Господь ще до створення світу визначив, кому бути обраними у спасінні, а кому бути проклятими, і в цьому разі вони віддаються у повну владу Сатані. Гріхопадіння Адама і Єви було приречено до створення світу, і разом з гріхопадінням впали усі люди. В єдності гріхопадіння усього людства відкидається єдність у Христі. Бо Христос явився не для того, щоб спасти усіх, але тільки тих, кого передвічно вибрав Господь. Чому Христос не спасає усе людство – це таємниця, але що це так, зрозуміло з двох обставин: по-перше, з багаточисленних грішників, а по-друге з того, що Бог вільний дарувати людям благодать або відмовляти в ній незалежно від заслуг. Оскільки ніяких обмежень для Божої волі не може існувати, то,

що відбувається або існує у світі, відповідає Його бажанню. Вчення Ж. Кальвіна про подвійне приречення, яке було логічно обгрунтоване і сміливе по своїм положенням, про Божу всемогутність, надає основу стверджувати якщо не праведність Бога, то, у всякому разі, його милосердя. До того ж вона (праведність) повинна приводити до думки про доцільність втілення Христа, оскільки спасіння і прокляття приречені спочатку існування створеного світу.

Вчення про зло і про Сатану, як його джерело, ніяким описом зла не може бути вичерпано. Це безкінечна задача. Вся історія теологічної і філософської думки є тому свідоцтво. Теологія повинна розуміти універсальне усвідомлення форм зла, буттєвості зла. Структури зла є структурами самодеструкції. Вони основані на структурах кінцевого, але додають елементи деструкції і трансформують їх, як провина трансформує тривогу через смерть. Категорична природа кінцевості, включаючи час, простір, причинність і субстанцію, цінна як структура сукупності творіння. В цих категоріях виявляється єдність буття і небуття у всіх кінцевих істотах. Уся сукупність буттєвих і не-буттєвих категорій (або смислів) породжують тривогу, страх за своє існування. Їх можна утвердити мужністю за умов, що відчувається переважання буття над не-буттям. Жахи буття змушують «вірити в реальність «зовнішнього світу», – пише М. Гайдеггер, – по праву і без права доказувати цю реальність задовільно або незадовільно, її передбачати, явно або ні; подібні спроби, які не оволоділи в повній прозорості своїм же ґрунтом, передбачають спочатку ... невпевнений у своєму світі суб'єкт, який повинен по суті спершу у світі переконатися. Буття-у-світі при цьому з самого початку поставлено на сприйняття, думку, впевненість і віру, образ дій, який сам завжди вже є фундованим в модус буття-у-світі» [4, 206].

Пояснення зла, яке завжди мається на увазі як гріх, як вчинок проти Бога, показує його значення і по відношенню до добра, до світоустрою, до Бога. «Зло, в силу своєї природи, – пише К. Фішер, – відноситься до добра як недосконале до досконалого, як обмежена сила до активної, або, так як обмеження ототожнюється з дефектом, як те, що має недоліки до вільного від недоліків» [3, 482]. Фішер Зло є добро, яке не може здійснювати себе в силу тих чи інших ситуацій, або будь-яких причин. Недолік добра, який розглядається християнством як зло, не є самостійна сутність, воно дещо недостатнє. Якщо ми беремо відмінність між добром і злом у їх вищій формі, то перше є абсолютна реальність, друге – абсолютне ніщо, бо на одній стороні уся сила, а на другій – повна її відсутність. У свою чергу відсутність з будь-якої сторони якоїсь сили тягне за собою відсутність протистав-

лення, натуральної формальної боротьби. А протиставлення не може виступати як моральний принцип, який визначається через філософське твердження і реалізується за допомогою філософської системи. Якщо ми беремо відмінність між добром і злом у душі дійсності, яка не допускає ніде абсолютного недоліку або досконалої порожнечі, то перше є більша, друге – менша досконалість, перше – вища, друге – нижча сила; звідси видно, що в дійсності, зло не протилежно, а підкорюється добру. Кожна сила прагне до досконалості, до добра. Якщо вона зазнає зло, здійснюючи гріх, то це тільки відхилення від її початкового шляху, а не новий, протилежний колишньому напрямку шляху розвитку. Так як у злі, як і у гріху діє відома сила, а сила, як така, в принципі одна, то якраз тому зло живе тільки засобами добра і постійно знаходиться у нього у підпорядкуванні. Людське зло у теоретичному сенсі, є омана, у практичному – страждання. В такому відношенні постійного підкорення одне одному полягає думка про те, що між добром і злом, між досконалим і недосконалим у світі ніколи не може вестися боротьба рівною зброєю. Менш за все можна допустити, що зло коли-небудь отримає останню перемогу. Зло як менш сильний, а тому безсильний момент підпадає під владу добра. Проявлення зла у світі є виключною межею, недоліком, існуючим як недосконале, і тому воно обмежується тільки галуззю недосконалих істот. Виникаючи з індивідуума, воно перебуває лише у цій обмеженій сфері дії. Тому зло відноситься до світу як індивідуум до порядку усіх індивідуумів або як частина до цілого. Усе ціле завжди залишається добром, здійснюючи у собі саму ідею добра. Враховуючи те, що усі ці частини є безпосередньою даністю цього незмінного цілого, а самі індивіди складають не саму ідею зла, його сутність, а лише їх недолік; що воно (зло) не охоплює усієї їх сили, а складається з їх недоліків, тому воно у самих частинах існує тільки частково і якраз у залежності від слабшої частини. Обмежене сферою індивідуума, зло у самої цієї тісної сфері має тільки спорадичне буття. Зло не може вразити усе ціле, бо ніколи не може проявити себе як ціле. Будь-яке кінцеве породжує сумніви, а потім цей сумнів стає основою усього розумного буття. Істинним є лише ціле (Гегель). Але ніяка кінцева істота не має цілісності. Отже, згода з тим, що зло відноситься до кінцевого буття екзистенційно і онтологічно співпадає з самим існуванням людини. Ця людина є невід'ємною частиною зла, бо як зло, так і людина обидва кінцеві. Усе існування людини є прийняття цієї кінцевості як невід'ємної основи свого існування. Зло виступає лише відносною цінністю кінцевого існування людини, яка сумнівається у благості. Змій у райській історії гріхопадіння спровокував сумнів людини у її

власному існуванні, існуванні у своєму індивідуальному бутті-для-себе. Сумнів стає абсолютним і рухає людиною від відчайдушного заперечення усякої кінцевої істини, тобто виникає деструкція існування – зло.

Божественна сила – це сила буття як такого. Суд, в якому осуд і гнів Божий має есхатологічне значення, і виникає питання про можливу межу любові Бога до людини. Загроза останнього суду і символи вічного засудження або вічної смерті вказують на таку межу. Теодицея це не проблема фізичного зла, болю, смерті та ін. Бог, який творить, не творить противне Собі. Він не може створити дещо, що було б протиріччям Йому самому. Створюючи якусь живу суб'єктивність, Він створює активну індивідуально свободу, а ця свобода здійснює і принцип безпеки. Творіння індивідуальної свободи це творіння ризику, творіння деструкції, дисгармонії, на яке йде і яке здійснює Бог. Віра у всемогутність Бога, а це є основою теодицеї, це відповідь на пошук мужності, здібної подолати страх перед кінцевістю. Теодицея є система ультимативної «мужності буття» в каузальній системі «Зла і Світу», яка ґрунтується на участі і силі Буття, як екзистенціальній основі існування. Коли з усією серйозністю наголошується «Боже вседержителю!», то в цей самий момент відбувається перемога над небуттям і виражається ультимативне, мужнє затвердження свого власного існування. І тоді вся кінцевість індивідуального буття, страх небуття зникають, точніше вони поглинаються безкінечним існуванням Буття Бога.

Висновки. Особливості підходу протестантської теології до розв'язання проблеми добра і зла виявляють себе насамперед в контексті проблеми теодицеї. Для неї розкриття проблеми теодицеї – це розкриття проблеми існування людини, з одного боку, як кінцевої істоти, а з іншого – як істоти, створеної Богом за Його образом і подобою, а тому за своєю природою доброю. Хоча зло позбавлене онтологічних основ, оскільки є лише нестачею добра, воно є необхідною складовою існування людини і світу, що впливає з їхньої недосконалості. Людина існує, але її існування не тотожне її сутності. В цьому усе протиріччя її буття. Людина і реальність даного світу знаходяться не тільки всередині процесу божественного життя, але також і поза ним. Людина залишила основу для того, щоб захистити себе, актуалізувати те, чим, по суті, вона є, для того, щоб бути хоча б якось вільною. І в першу чергу вільною від страху смерті. Перебувати у спільному житті з Богом – це актуалізувати, здійснити свою свободу і сміливо дивитися в обличчя Дійсності, Буття, які є суттю здійсненого і в той же час здійснюваного замислу Бога. Стурбованість усвідомленням предмету віри і свого існування, яке не

спотворює правоту і цільність Буття, і буде складати правдивість існування людини.

Література

1. Спіноза Б. Етика. К. : Вид-во Андронум, 2020. 210 с.
2. Calvin J. Instructions in the Christian Faith. Westminster. John Knox Press. 1992. 278p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=hXkyxWR7btEC&pg=PA7&hl=ru&source=gbps_selected_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false
3. Fischer K. Geschichte der neueren Philosophie. München 1882. 599c. URL: https://archive.org/details/bub_gb_b2ZJAAAAMAAJ/page/n5/mode/2up
4. Heidegger M. Sein und Zeit. Tübingen. 2002. 450 s. URL: https://taradajko.org/get/books/sein_und_zeit.pdf
5. Leibniz G.W. Die Theodicee: Abhandlungen über die Theodizee von der Güte Gottes, der Freiheit des Menschen und Ursprung des Bösen. Gottfried Wilhelm Leibniz: Die Theodicee. Leipzig 1879, S. 97–173. URL: <http://www.zeno.org/Philosophie/M/Leibniz,+Gottfried+Wilhelm/Die+Theodicee/Abhandlung+%C3%BCber+die+G%C3%BCte+Gottes,+die+Freiheit+des+Menschen+und+den+Ursprung+des+Uebels/1.+Theil>
6. Luther M. Von unfreien Willen. Druckhaus Nord, Bremen. Betanien Verlag. 1937. 100 s. URL: <https://www.yumpu.com/de/document/read/56712481/martin-luther-vom-unfreien-willen>
7. McKim K. Donald Westminster Dictionary of Theological Terms. Louisville-London, Westminster John Knox Press. 1993–1996, 310 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=UJ9PYdzKf90C&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbps_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
8. Russel J.B. Mephistopheles: The Devil in the Modern. Ithaca and London. Cornell University Press, 1990. 333p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=1TMF6-5b4XkC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbps_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

Анотація

Бевзюк Н. П. Діалектика добра і зла в протестантській теології (онтологічний та антропологічний виміри). – Стаття.

Протестантські теологічні і філософські концепції, які будуються на постулатах теодицеї, стверджують, що без недосконалості світ був би не тільки не досконаліше, але його не було б взагалі. Недосконалість, кінцеве, деструкція та інше є свідомство досконалості, безкінечного, гармонії. Без можливості зла не було б нічого досконалого, нічого доброго. Досконалість світу можлива у гармонії усіх речей, у безперервному порядку, який не може існувати без ступеневої відмінності речей, як і останнє не може існувати без виключних і обмежених сил. Метафізична і теологічна концепції теодицеї розглядають Творця і тварне в їх безпосередньому необхідному і логічному зв'язку, в якому Творець і тварне необхідні один одному. Бог створює і влаштовує світ у тому якісному проявленні, яке у найбільшій мірі відповідає його замислу і його

уявленню про гармонію. Тому зло є невід'ємна і необхідна частина створеного світу, підкреслюючи його недосконалість і недосконалість людини, незважаючи на те, що вона є образ і подоба Бога. Людина є проекція іншої буттєвої сутності. Вона проявляє себе як рівна Богу, незалежна і самостійна, і навіть в чомусь сміливо. Якби людина була б істотою залежною і позбавленою якогось знання про себе і світ, перебуваючи у духовній, безвільній і розумовій сліпоті, то їй неможливо було б спокусити ніякою обіцянкою удосконалення, бо така істота без-свідома, до-свідома. Вона не здібна порівняти себе зі всесвітом, пізнати свою цінність, зрозуміти свою свободу. Принципово така істота не може бути Образом і Подобою Бога. Людина актуалізує свою свободу разом зі свободою Бога, але ця актуалізація людської свободи грішить своєю недосконалістю, яка проявляється у всіх починаннях людини. Теодицея як філософська і богословська система, яка направлена на виправдання зла у світі і недосконалість світу тому і потрібна, що образ і подоба Бога в людині не актуалізовані, не проявлені у повній мірі, це тільки потенція, яка прагне до своєї повної здійсненності.

Ключові слова: добро, зло, теодицея, протестантська теологія, виправдання, спасіння, Творець і тварне.

Summary

Bevzyuk N. P. The Dialectic of good and evil in protestant theology (ontological and anthropological dimensions). – Article.

Theological and philosophical concepts, which are built on the postulates of theodicy, assert that without imperfection the world would not only be less perfect, but it would not exist at all. Imperfection, finiteness, destruction, and so on are evidence of perfection, of the infinite, of harmony. Without the possibility of

evil, there would be nothing perfect, nothing good. The perfection of the world is possible in the harmony of all things, in a continuous order, which cannot exist without the gradual difference of things, just as the latter cannot exist without exclusive and limited forces. The metaphysical and theological concepts of theodicy consider the Creator and the creature in their direct necessary and logical connection, in which the Creator and the creature are necessary to each other. God creates and arranges the world in that qualitative manifestation that most closely corresponds to his plan and his idea of harmony. Therefore, evil is an integral and necessary part of the created world, emphasizing its imperfection and the imperfection of man, despite the fact that he is the image and likeness of God. Man is a projection of another existential essence. He manifests himself as equal to God, independent and self-sufficient, and even in some ways boldly. If man were a dependent being and devoid of any knowledge about himself and the world, being in spiritual, willless and mental blindness, then it would be impossible to tempt him with any promise of perfection, because such a being is unconscious, pre-conscious. He is unable to compare himself with the universe, to know his value, to understand his freedom. In principle, such a being cannot be the Image and Likeness of God. Man actualizes his freedom together with the freedom of God, but this actualization of human freedom sins with its imperfection, which is manifested in all human endeavors. Theodicy as a philosophical and theological system, which is aimed at justifying evil in the world and the imperfection of the world, is necessary because the image and likeness of God in man are not actualized, not fully manifested, it is only a potentiality that seeks its full realization.

Key words: good, evil, theodicy, Protestant theology, justification, salvation, Creator and creation.